

**Andreas Lawaty – Hubert Orłowski (Hrsg.):
Deutsche und Polen. Geschichte, Kultur, Politik.**

1. Aufl. München: Beck, 2003, 631 stran, ISBN 3-406-49436-6 (signatura knihovny ÚMV 50 723).

Recenzovaná publikace se snaží reagovat na význam německo-polských vztahů ve sjednocující se Evropě, kdy nové otevřené sousedství vyvolává naděje i obavy. Vystává tak nutnost mezinárodních jednání a dialogů, založených na ochotě k porozumění a k pochopení partnera. Publikace se díky svému značnému rozsahu velmi komplexně zabývá předpoklady německo-polského dialogu. Ústředním zájmem je pokusit se ukázat ve vztahu a v souvislostech německé i polské zkušenosti z minulosti i z přítomnosti, objasňovat politické, historické a sociální pojmy. Zvolené spektrum problematiky vzájemných polsko-německých vztahů je sice široké, ale přece jen ovlivněné konkrétním výběrem a nečiní si nárok na encyklopedickou dokonalost. Srovnávací analýza vychází z pěti různých tematických oblastí a podle toho je i celá publikace rozčleněna. Autoři srovnávají strukturální podobnosti i rozdíly v dějinách obou zemí, oblasti kulturního povědomí, představují kulturu jako prostor, v němž se formovala polská a německá identita. Zkoumají rozdíly i paralely v procesech modernizace každé z obou společností a dokazují, jak je důležité ukázat právě na sociálních rozdílnostech formování *národních vlastností*. Předmětem srovnávání jsou též klasické oblasti vnitřní politiky a ekonomiky. Autoři se zaměřili na porovnání politických i ekonomických systémů jako produktů tradice a transformace. Ve všech tematických oblastech jde především o dialog. Recenzovaná publikace doplňuje zpracování mezinárodních německo-českých a německo-francouzských dialogů. Na zpracování jednotlivých tematických okruhů se podíleli četní autoři s různou odbornou proveniencí – historici, politologové, sociologové, antropologové, literární vědci, filozofové, teologové i publicisté z Německa a z Polska.

První část publikace je věnována *historickému pohledu na polsko-německé sousedství*. Jeho vývojem od nejstarších historických dob se zabývá Jerzy Strzelczyk a Christian Lübke. Hans Lemberg analyzuje tezi o *výbojích na východ (Drang nach Osten)*. Píše, že „*tento termín se začal nejvíce objevovat ve spisech podporujících politické záměry, ale i v publikacích vědeckého ražení... Většinou začal být citován z německých publikací... Právě tak jako dějiny znamenají události samotné i to, co se o nich píše, podobné je to i s politickými hesly; charakterizují nebo zkreslují na jedné straně realitu, jejíž historický obsah by bylo třeba přezkoumat, na druhé straně vyžadují jako pojmy či jako mýtus nebo ideologický prvek objasnění pomocí vědecké analýzy.*“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 33.) Gottfried Schramm sleduje, jak vzájemné vztahy ovlivňovala reformace a katolická protireformace, Günter Barudio a Michael G. Müller zkoumají působení zájmů absolutistických velmocí při dělení Polska. Robert Traba vysvětluje souvislosti s vývojem vzájemných německo-polských vztahů, vyplývající z první světové války. Při pohledu na chronologii válečných událostí v Polsku a v Německu nachází tři styčné body, svým významem srovnatelné: „*Společně Němcům i Polákům vzešla naděje na počátku války, i když výraz i druh očekávání se od sebe zřetelně lišily.*“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 54.) Meziválečné období Výmarské republiky v souvislosti s německo-polskými vztahy zachycuje Heinrich August Winkler. Ukazuje, jak byly německé postoje ovlivňovány výsledky Versailleské mírové smlouvy: „*Nově vzniklé Polsko se mělo podle vůle vítězů stát hospodářsky životaschopným státem s přímým přístupem k Baltskému moři. Proto Německo ztratilo nejen území, která byla převážně polská, ale i... větší část etnicky smíšeného a převážně německého západního Pruska, včetně hlavního města Gdaňsk.*“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 61.)

Hrůzným vlivem druhé světové války, vyvolané nacistickým Německem, na vztahy obou zemí, tím, co zanechal holocaust ve vědomí Němců i Poláků, a všemi důsledky války v podobě obrovského počtu uprchlíků a nuceného vysídlování se zabývají stati *Włodzimierze Borodzieje* a *Kazimierze Wóycického*. *Krzysztof Ruchniewicz* vysvětluje hledání cest ke smíření, k normalizaci vzájemných vztahů a k dobrému sousedství, zvláště v období posledních deseti let. Poukazuje na mezinárodněpolitické souvislosti, které napomáhaly k tomuto vývoji – na integrační proces v rámci Evropské unie (EU) a NATO. Autor analyzuje poválečnou východní politiku Německa v jejím vývoji a uvádí, že „nová východní politika spolko- vého kancléře *W. Brandta* dala silný impuls iniciativám rozvíjejícím německo-polský dialog“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 105*).

Druhá část publikace představuje místa, která v polském i německém povědomí zanechávala výrazné stopy. *Rudolf Javorski* se vypořádává s pojmy, jež silně pronikly do německého povědomí (jako např. *ztráta historie* či *nezvládnutá minulost*). Takové zaujetí v Polsku nenachází. „Dramatický průběh polských dějin za posledních tři sta let s dalekosáhlými důsledky pro všechny skupiny obyvatelstva... stanovil jiná měřítka veřejné pozornosti. Přitom některé geografické, společenské a politické změny, s nimiž se Polsko po válce muselo vyrovnávat, jsou v určitém ohledu srovnatelné s hodinou 0 u Němců.“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 112.*) *Janusz Tazbir* se soustředil na úlohu významných osobností a na symboliku, spojenou s nimi i s historickým vývojem. *Leszek Żiliński* charakterizuje pojmy *Mitteuropa* a *Intermarium*, jimž bylo věnováno množství monografií a politických esejí (např. výklad *Friedricha Naumanna*, *Konstantina Frantze*). *Hubert Orłowski* nás seznamuje s novými pohledy a přístupy k minulosti z pozic sounáležitosti a pochopení vůči obětem nacismu. Pro ilustraci uvádí výroky německého spisovatele *Güntera Grasse* o zkušenosti s tzv. *kulturní deprivací*. „K německé minulosti patří i nenávratná ztráta provincií a měst... Jsem toho názoru, že jsme sice ztratili území, ale nikde... není psáno, že kulturní podstata těchto provincií a měst upadne v zapomnění.“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 133.*) Otázky německého kulturního dědictví v Polsku řeší ve své stati *Marek Zybura*. Svěbytnou problematikou židovského obyvatelstva v německé i polské společnosti se zabývá *Heiko Haumann*. Sleduje historický vývoj, vnější i vnitřní vlivy na postavení židovského obyvatelstva, na to, jak se odrážely i v kulturní oblasti. Mj. si všímá židovského přínosu k rozvoji politické kultury.

Následují stati, charakterizující situaci v konkrétních zemích, kde se setkávaly německé a polské prvky – v Prusku (od *Klausa Zernacka*), v Sasku (od *Jacka Staszewského*), v Rakousku a v Haliči (od *Lucjana Puchalského*) a ve Slezsku (od *Wojciecha Kunického*). *Krzysztof Ruchniewicz* zajímavě vysvětluje specifické postavení Německé demokratické republiky (NDR) v souvislosti s polsko-německými vztahy, s vývojem německé otázky po druhé světové válce i s vnitropolitickou problematikou NDR a s jejími zahraničněpolitickými cíli. Na základě pohnuté historie do silně emocionálně podložených polsko-německých vztahů začleňuje *Joachim Rogall* i česko-německé vztahy. Uvádí, že „i když se Češi stali součástí habsburské říše a převážně vystupovali proti podřízenému postavení a čelili německému asimilačnímu tlaku, zároveň však existovaly též četné možnosti jejich kulturního rozvoje“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 207*). *Leonid Luks* se ve své stati zase orientoval na polské i německé postoje vůči Rusku, a to jak kladné, tak i záporné. Přitom upozorňuje např. na protiklad mezi státem a společností, charakteristický pro Polsko. I po Říjnové revoluci z roku 1917 v Rusku se tak Poláci dívali na bolševiky zpravidla jako na dědice cara. Autor sleduje též další vnitropolitický vývoj v Rusku až k rozpadu sovětského impéria. V souvislosti s tematikou stati nás seznamuje s ještě podstatně komplikovanější genezí německé *rusofobie* ve srovnání s polskou. Roli Francie pro německo-polské vztahy přibližuje *Peter Theiner*. Po pádu železné opony se začaly nově rozvíjející vztahy mezi Francií a Německem po druhé světové válce dávat za vzor pro německo-polské vztahy. V historickém pohledu autor představuje úlohu Francie pro tyto vztahy na konkrétních příkladech. Zvláštní pozornost věnoval napoleonským válkám a problematice první a dru-

hé světové války. Působení USA na německo-polské vztahy analyzuje *Adam Krzemiński*, hodně v souvislostech s teroristickými útoky z 11. 9. 2001 a s následnými událostmi: „*Na rozdíl od Německa nebyl v Polsku žádný větší odpor vůči podpoře americké války proti terorismu. I v létě roku 2002 – v době německo-amerického sporu o rozšíření války, a to na Irák – se Polsko jevílo opět jako trojský kůň USA.*“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 233.*) Autor poukazuje však též na význam Evropy pro Polsko. *Basil Kerski* se na závěr celé této části publikace obrací v souvislosti s německo-polskými vztahy ke vztahu hlavních měst Varšavy a Berlína, charakterizuje situaci ve Varšavě a v Berlíně od druhé světové války až do současnosti. Všimá si aktuálních ekonomických i politických otázek; perspektivu vidí v rozbití všech bariér, které se během studené války vytvořily mezi západní a východní Evropou.

Třetí část publikace se v rámci německo-polských vztahů zaměřuje na *prvky formující kulturu a národní identitu*, na otázky související s tradicí a modernizací ve společnosti (*Marek J. Siemek*), na stereotypy v náhledech Němců na polské dějiny a naopak, např. v procesu utváření národa (*Hubert Orłowski*), na přisuzování určitých rysů polskému národu, jako je např. stálá touha po svobodě, *sarmatismus*¹ a *mesianismus* (*Heinrich Olschowsky*). „*Zlatá svoboda, právo a privilegia šlechty, vybojované na králi, proti magnátům a kléru, to vše tvořilo politické jádro sarmatismu jako životního stylu.*“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 283.*) *Leszek Żyliński* se zamýšlí nad pojmy, které jsou *typicky německé*, nad tím, jaké vlastnosti jsou často připisovány Němcům a jak se na tomto základě utváří vlastní obraz a obraz cizince. *Tadeusz Namowicz* v rámci problematiky této části publikace vysvětluje kulturněhistorický pohled na období osvícenství a romantismu, a to v Německu i v Polsku, ve spojení s představami o počátcích modernizace v těchto zemích, formovaných pod vlivem revolučních hospodářských i politických změn v západní Evropě. Při analýze období romantismu upozorňuje však na rozdílnosti, „*vystupující do popředí při připisování jiných obsahů a hodnot ve vztahu k pojům, jako je individuum, národ, vlast a stát*“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 305.*)

Následující stati vybírají z oblasti kultury opět ty její součásti, které výrazně vyznačují národní specifika a identitu – jak německé, tak i polské. Jde např. o stať o vzdělanosti a o jejím růstu (v němčině *Bildung*) od *Wojciecha Kunického*, o pojetí cti a zrady od *Krzysztofa Lipińskiego*, o vztah literatury a společnosti, kde autor upozorňuje na obsah i časovou asymetrii při srovnávání obou národních literatur zvláště v počáteční fázi, o vztah k Bohu a k teologii od *Tomasze Weclawského*, jenž opět nenalézá rovnováhu mezi polskou a německou kulturou: „*Pro Němce zjednodušeně používané označení národ myslitelů by se dalo snadno nahradit označením národ teologů.*“ (*Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 342.*) *Zdzisław Krasnodebski* vidí perspektivu v budoucnosti, ať již z německého či polského hlediska. V polském pojetí po roce 1989 nachází více nejistoty. Evropský projekt představuje totiž pro Poláky větší výzvu a mnohem hlubší změny než pro Němce.

Čtvrtá část publikace se zaměřuje na *sociální otázky, na stav určitých konkrétních jevů společnosti, na způsob života Němců a Poláků*. Sociálnímu rozvrstvení věnuje pozornost *Jerzy Szacki*, a to konkrétně vztahu sociálních vrstev k národu jako celku a jejich postavení ve společnosti. *Nora Koestlerová* se zase zabývá sociálním rozvrstvením vesnice a města. Sociální problematiku v nových spolkových zemích (tj. v bývalé Německé demokratické republice) a v Polsku po roce 1990 analyzuje a srovnává *Anna Wolff-Poweska*. Všimá si dále zániku starých společenských struktur a výstavby nových. Řada dalších autorů pak seznamuje čtenáře s různými jevy, institucemi či charakteristickými rysy německé a polské společnosti – *Katarzyna Kaniowska* a *Andrzej M. Kaniowski* s životním stylem, *Slawomira Walczewska* s otázkou emancipace žen, *Wojciech Pieciak* s problematikou religiozity a sekularizace, *Klaus Ziemer* s určitými obsahovými odlišnostmi s pojetím církve v Polsku a v Německu, *Jürgen Vietig* s pestrou tematikou sdělovacích prostředků, s charakteristickými rysy televize, rozhlasu apod. v Polsku i v Německu. *Anna Wolff-Poweska* se ve svém dalším příspěvku zaměřila na projevy pravicového extremismu, populismu, neofa-

šismu: „Ačkoli intenzita a rozsah těchto projevů jsou v Německu a v Polsku rozdílné, mají přece jen společný základ. Německé sjednocení a demokratické změny v Polsku vytvořily v obou zemích novou kvalitu politické kultury... obyvatelé v bývalé NDR i v Polsku prožívali i vedlejší účinky transformace ve všech oblastech života... a často se stávali oběťmi náhlých změn.“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 431.) Hodně podobnosti v Polsku i v Německu nachází Klaus Bachmann v pojetí antisemitismu. Wolfgang Kessler pak charakterizuje vztah k etnickým menšinám podle konjunkturní vztahů mezi Německem a Polskem, Robert Traba sleduje výklady pojmů region a regionalismus v souvislosti s pojetím vlasti a Evropy regionů. V Polsku např. poukazuje na vzestup regionalismu po roce 1989. Pojem *vlast* častěji nachází interpretaci v německé literatuře jako kulturní fenomén od přelomu 18. a 19. století. I oblast sportu má své místo v této části publikace, což dokazuje stať Roberta Rducha a Stefana Zwickera. Ti se zamýšlejí nad ideologizací v této oblasti, např. v době nacismu v Německu či v době komunistické vlády v Polsku.

Pátá (závěrečná) část publikace obsahuje stati, zkoumající problematiku politiky a ekonomiky v komparativním pohledu na Německo a na Polsko. Jerzy Holzer vysvětluje pojem totalitarismu tak, jak se s ním oba národy setkaly, napřed v podobě nacismu a později komunismu. Witold M. Góralski analyzuje změny v polském státě po roce 1989, přijetí principu demokratického právního státu a demokratizaci politického systému. V německé ústavě vidí vzor, spojující zároveň principy demokratického a sociálního právního státu. Analyzuje jejich kořeny v historickém vývoji. V souvislosti s novou polskou Ústavou z roku 1997 upozorňuje i na princip sociální spravedlnosti. Při podrobnějším zkoumání politických systémů v Polsku a v Německu se Marek A. Cichocki zaměřil na konzervatismus, na jeho kořeny, na podobnosti počátkem 19. století v Polsku a v Německu, kdy „konzervativní obsahy výborně vyhovovaly romantické idealizaci“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 497). Postupně pak autor přechází k rozdílnostem německého a polského konzervatismu od poslední třetiny 19. století až k současným dilematům. Obdobně se pak Zdzisław Krasnodebski soustředil na projevy liberalismu v obou zemích, na malý prostor pro jeho rozvoj v Německu v letech 1867–1871. Ani v Polsku nenalézá příliš silné tradice liberalismu. V současnosti charakterizuje základní typy liberalismu: hospodářský liberalismus, levicový kulturní a politický liberalismus. Důležitou součástí života společnosti se po roce 1989 stává vztah k přírodě a k životnímu prostředí. Na rozdílné přístupy k těmto otázkám v Polsku a v Německu po roce 1989 upozorňuje Stefan Garsztecki. Sleduje však přístupy k dané problematice v obou zemích opět i v historickém pohledu. V politickém životě obou zemí se zvláště živým a diskutovaným tématem stal pojem *Evropy*, spojený s různými evropskými programy a s jednáním o vstupu do Evropské unie, o čemž svědčí stať Markuse Mildembergera. Rok 1989 pokládá za přelomový i v Německu. Sleduje proměny v chápání *Evropy* a změny v samotné EU. Všimá si úkolu stanoveného německou zahraniční politikou – „integrací k suverenitě“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 532) – i obav v Polsku o národní suverenitu v souvislosti s přenášením určitých pravomocí na EU. Dieter Bingen věnuje pozornost mezinárodněpolitickému pojmu *východní politika*, jenž se v poslední třetině 20. století dostal do povědomí jako politika Spolkové republiky Německo vůči socialistickým státům Evropy. Vysvětluje tuto německou východní politiku v mezinárodněpolitických souvislostech. Pokud se týká polské východní politiky, označuje za východisko zahraniční politiku, prosazující suverenitu země po roce 1989. Zvláště pak charakterizuje vztahy Polska k Rusku. Włodzimierz Piotrowski se soustředil na zcela jinou oblast, a to na pracovní právo a na pracovní vztahy, jež získávají „zejména v době politických převratů na aktuálnosti, když nastupují podstatné změny politického a hospodářského významu, začínající – jak ukazuje příklad Polska – u pracovních vztahů“ (Lawaty – Orłowski /Hrsg./, 2003, s. 542). Na to pak navazuje stať Krzysztofa Ślebzaka, orientovaná na otázky sociální bezpečnosti. Wacław Wilciński analyzuje problematiku tržní ekonomiky, měny a správného fungování tržního mechanismu, a to konkrétně na příkladu rozvoje a problému tržní ekonomiky v Polsku a sociálně-tržní ekonomiky

RECENZE

v SRN i jejích problémech, způsobených sjednocením s bývalou NDR a dědictvím její centralizované ekonomiky. *Andrzej Przylebski* studuje pojmy pracovní etiky a ducha podnikání. Polsko a Německo představuje přitom jako příklad vzájemně se ovlivňujících společností. V závěrečné stati se *Basil Kerski* zamýšlí nad nadějami i obavami, vyplývajícími z procesu globalizace, a to na základě sociologického a politologického výzkumu i intenzivní diskuze v Německu a v Polsku.

Přehled výše zmíněných statí dokazuje šíři a rozmanitost pohledu na polsko-německé vztahy a podobnosti i rozdíly v historickém vývoji obou společností, obsažené v recenzované publikaci. Různé přístupy a způsoby zpracování odpovídají této šíři a rozmanitosti a nejsou na závadu vytváření obrazu vzájemného působení obyvatel obou zemí, a to v nejrozdílnějších oblastech. Zajímavá jsou i srovnávání rozdílných pohledů na některé sporné otázky nebo pojmy ve vzájemných dějinách.

Ivona Řezanková

---

¹ Sarmatismus byl ideologií polské šlechty v 17. a 18. století, zdůvodňující její nároky na vůdčí postavení ve státě a suverénní práva ve vztahu ke královské moci (mj. i právo volit krále). Název pochází od starověkého národa Sarmatů, od něhož podle legend polská šlechta odvozovala svůj původ.